

2017-06-27

Socialdepartementet
103 33 Stockholm

Er referens: S2017/01918/FS

Remissyttrande över Förslag till lag om ersättning till personer som har fått ändrad könstillhörighet fastställd i vissa fall (Ds 2017:6)

Inledning

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL) välkomnar regeringens förslag om ersättning till de som drabbats det tidigare lagstadgade kravet på sterilisering i lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall (könstillhörighetslagen).

RFSL har sedan flera år tillbaka arbetat för att avskaffa steriliseringskravet i lag och därefter för en ersättning och upprättelse för det som drabbats. Arbetet kring ersättning till de som drabbats har beskrivits i ovan rubricerade utredning och bland annat bestått av en ansökan om ersättning som lämnats in till Justitiekanslern samt förberedandet av en stämningsansökan. I detta arbete har RFSL kommit i kontakt med många av de som drabbats av kravet och i dagsläget har RFSL löpande kontakt med ca 175 personer som drabbats. Detta remissyttrande utgår till stor del från de synpunkter som inkommit från den gruppen, samt den kompetens och de erfarenheter som finns inom RFSL som organisation. RFSL lämnar följande synpunkter på utredningen.

Kretsen ersättningsberättigade

RFSL välkomnar utredningens definition av kretsen ersättningsberättigade eftersom den är enkel, lätt att bedöma och omfattar *i princip* alla som drabbats av det lagstadgade kravet på sterilisering eller avsaknad av fortplantningsförmåga. RFSL anser dock att definitionen bör kompletteras.

RFSL har kommit i kontakt med en person som steriliserats med anledning av lagkravet men som dock inte fått sin ansökan godkänd. Personen är bosatt i Storbritannien och är svensk medborgare. Storbritannien kräver att det land han är medborgare i (dvs Sverige) ändrar hans könstillhörighet till man innan Storbritannien kan göra detsamma samt

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter
The Swedish federation for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Rights

Telefon: +46 8 50 162 900

Postadress: Box 350, SE-101 26 Stockholm, Sweden

Besöksadress: Sveavägen 59, SE-113 59 Stockholm, Sweden

E-mail: forbund@rfsl.se

rfsl.se

innan han kan få tillgång till fortsatt vård som till exempel hormonbehandling. Mannen i fråga kontaktade Socialstyrelsen under juni och juli 2012 och berättade att han bodde i Storbritannien samt frågade vad han behövde göra för att få sin ansökan om ändrad könstillhörighet godkänd i Sverige. Han fick bland annat veta att han behövde sterilisera sig. Detta gjorde han också i oktober 2012 och i början av år 2013 skickade han in sin ansökan till Socialstyrelsens Rättsliga råd. Rättsliga rådet avtog ansökan i maj 2013 med hänvisning till att han inte var folkbokförd i Sverige. I januari 2013 ändrades nämligen ett krav på medborgarskap för att få sin ansökan godkänd till att bli ett krav på att vara folkbokförd i Sverige. Detta var en förändring som diskuterats länge och föreslagits i en proposition den 12 april 2012. Personen i fråga kände dock inte till denna förändring eller att den var på gång och fick heller ingen upplysning om det. Med utredningens förslag på den ersättningsberättigade kretsen faller denna person utanför den kretsen trots att han har steriliserat sig i syfte att få sitt juridiska kön ändrat av den svenska staten. Det kan heller inte uteslutas att fler personer genomgått utredning och sterilisering för att därefter få sin ansökan avslagen av Rättsliga rådet. Denna problematik har RFSL lyft med utredningen i syfte av att även dessa personer skulle tillhöra kretsen ersättningsberättigade eftersom de uppenbart igår den målgrupp regeringen vill kompensera: personer som varit tvungna att sterilisera sig för att ansöka om ett nytt juridiskt kön. Denna grupp torde inte vara stor, men ändock bör den inkluderas i lagstiftningen om regeringens syfte med ersättningen ska uppfyllas. Utredningen motiverar sitt förslag att ansökan ska ha bifallit med att det är rimligt att kräva att ärendet är avslutat. RFSL instämmer i den motiveringen, men ett ärende kan vara avslutat även genom ett avslagsbeslut trots att ansökan föregåtts av sterilisering. RFSL anser därför att den nuvarande definitionen bör vara huvuddefinitionen men att det måste finnas en kompletterande regel. En sådan regel skulle exempelvis kunna formuleras som:

”Även den som har genomgått en sterilisering eller kastrering och ansökt om ny fastställelse av könstillhörighet enligt lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, utan att ha fått ansökan godkänd, har rätt till ersättning om

1. han eller hon har ansökt om fastställelse av ändrad könstillhörighet under perioden 1 juli 1972–30 juni 2013, och

2. Rättsliga rådet har fattat beslut om ansökan.”

Ett annat alternativ är att ovanstående definition är den enda definitionen.

Avseende frågan att ersättningen ska vara personlig vill RFSL framhålla att det handlar om en lagstiftning som varit i kraft sedan tidigt 1970-tal. RFSL har kontakt med personer som är födda på 1930-talet och personer som lider av livshotande sjukdomar. Det är med glädje dessa personer tagit emot beskedet om ersättning, som setts som en form av upprättelse och erkännande. Dock finns en oro att de inte ska hinna ansöka eller få beslut om ersättningen. För dessa personer är det viktigt att deras eventuella dödsbon har möjlighet att ansöka om ersättningen eftersom det skulle innebära att just deras ärende också behandlats och att de på så vis fått upprättelse. Detta handlar inte om en stor utvidgning av kretsen ersättningsberättigade eftersom den inte utsträcks till anhöriga utan endast till eventuella dödsbon som i många andra situationer också övertar ersättningsanspråk från den avlidne. RFSL anser därför att det är högst rimligt att även dödsbon ska ha möjlighet att ansöka om ersättningen.

Organisationsfrågor

RFSL instämmer i vikten av att ansökningarna handläggs under sekretess.

RFSL delar utredningens slutsatser kring vilka handlingar som behöver bifogas ansökan för att en individ ska ha visat att den uppfyller lagens krav. I en del äldre ärenden har RFSL bistått personer att leta i Riksarkivet och länsarkiv efter uppgifter som visar exempelvis ett personnummerbyte. Det har varit komplicerat, tidskrävande samt förenat med vissa kostnader. Därför välkomnas också förslaget att myndigheten i fråga behöver vara mycket serviceinriktad samt ha möjlighet att bistå individer att få fram de handlingar som kan behövas.

RFSL delar utredningens uppfattning om vilka krav som bör ställas på den organisation som handlägger ansökningarna. RFSL anser att det inte bör vara Socialstyrelsen eller Skatteverket som handlägger ansökningarna, mot bakgrund av att dessa myndigheter varit inblandade i processen att ansöka om ny könstillhörighet och få nytt personnummer. En del av de drabbade har uttryckt att förtroendet för dessa myndigheter helt är förlorat och det kan därför inte vara lämpligt att någon av dessa myndigheter handlägger ansökningarna om ersättning. Mot bakgrund av hur Justitiekanslern formulerat sitt avslagsbeslut avseende den ansökan om ersättning för steriliseringskravet i könstillhörighetslagen kan det heller inte anses vara en lämplig myndighet i detta avseende. RFSL delar utredningens bedömning att det bör vara Kammarkollegiet som hanterar ärendena om ersättning.

RFSL instämmer i att det är rimligt att ansökningstiden är tidsbegränsad på de skäl som utredningen anför. RFSL understryker att ansökningstiden inte kan vara kortare än de föreslagna två åren. För det fall ikraftträdandet skjuts på framtiden måste alltså ansökningstiden naturligtvis korrigeras utifrån det.

Ersättningens storlek m.m.

RFSL tillstyrker förslaget att ersättningen ska betraktas som förmögenhet hos dem som får ersättning beviljad, att den till sin art är skattefri samt att den inte påverkar rätten till andra sociala förmåner eller sociala försäkringar.

RFSL välkomnar också beskedet att en lika stor schablonersättning ska utgå till alla ersättningsberättigade och att ingen individuell prövning som relaterar till ersättningens storlek görs. Det är naturligtvis omöjligt att gradera eller jämföra människors lidande och upplevelser, en ersättning som ges ut med samma belopp till de drabbade blir istället ett ansvarstagande och erkännande av att de ersättningsberättigade blivit utsatta för en oförsvarlig handling.

Att ersättningen utgör ett erkännande och en symbolisk kompensation innebär dock inte att ersättningen bör vara markant lägre än svensk skadeståndsrättslig praxis. RFSL anser att det nu föreslagna beloppet är för lågt mot följande bakgrund.

Likabehandlingsprincipen – ersättningen för de tidigare ofrivilliga steriliseringarna

RFSL anser att det är rimligt att göra en jämförelse med den grupp som tidigare fått kompensation för att de genomgått ofrivilliga steriliseringar, som utredningen gjort. RFSL anser dock att det föreslagna beloppet inte motsvarar vad som bör betalas ut om

regeringen avser att tillämpa en likabehandlingsprincip i förhållande till tidigare ersättningsärenden.

När det gäller den grupp steriliserade som ersattes genom lagen (1999:332) om ersättning till steriliserade i vissa fall (steriliseringsersättningslagen) utgavs ett belopp om 175 000 kr. Utredningen har räknat om detta belopp till dagens penningvärde och på så vis kommit fram till att 225 000 kr är en rimlig summa. RFSL anser inte att en tillämpning av likabehandlingsprincipen går ut på att räkna om ett belopp till dagens penningvärde. Likabehandlingsprincipen innebär att en tittar på vilka skäl som motiverade dåtidens belopp och tillämpning av samma och/eller likvärdiga skäl i nu aktuella situation. Utredningen som föregick steriliseringsersättningslagen, SOU 1999:2 (steriliseringsutredningen), utgick ifrån dåvarande praxis om ersättning för personskador, dvs. Trafikskadenämndens mentabeller. SOU 1999:2 utgick från den tabell som gällde en personskada i form av sterilitet hos personer som var mellan 16 – 25 år, vilket då var en skada som ersattes med 110 000 kr. Steriliseringsutredningen tog inte hänsyn till ersättning för eventuellt förlorad arbetsinkomst. Steriliseringsutredningen konstaterade dock att ett ytterligare belopp skulle utgå för den kränkning som ofrivilligheten inneburit och konstaterade att dåtidens kränkingsersättning i våldtäktsmål utgick med 50 000 kr. Steriliseringsutredningen valde uttryckligen att lägga kränkingsersättningen högre än vad som utgick i våldtäktsmål och landade i ett totalbelopp om 175 000 kr vilket innebär att kränkingsersättningen motsvarade ett belopp som var 30 procent högre än den dåvarande kränkingsersättningen i våldtäktsmål.

År 2002 gjordes en kraftig revidering av de tabeller som svensk personskadeståndsrätt bygger på och som steriliseringsutredningen alltså utgått ifrån. De nya tabellerna är delvis annorlunda uppbyggda, men förändringen innebar framförallt att skadeståndsnivåerna har höjts markant och alltså inte enbart med en uppräknings utifrån penningvärdet. Det var alltså en medveten höjning av ersättning vid personskada. Om meningen är att likabehandlingsprincipen ska gälla när det gäller den här typen av ersättningsärenden, måste den ersättning som nu ska utges utgå ifrån dagens tabellverk och dagens ersättningsnivåer, precis som det tidigare ersättningsärendet utgick ifrån de då aktuella ersättningsnivåerna. Majoriteten av de personer RFSL företrädde hos Justitiekanslern var under 30 år när de genomgick sterilisering eller kastrering. Enligt de tabellverk som används för att värdera personskador efter år 2002 innebär sterilisering en skada som motsvarar 30 procent invaliditet, vilket år 2017 i sin tur ger en ersättningsnivå mellan 365 700 kr – 403 800 kr för personer mellan 18 – 30 år. Även kränkingsersättningen för våldtäkt har höjts kraftigt och är idag dubbelt så hög som den var när SOU 1999:2 författades.

Europakonventionen och grundlagen

Att en kränkingsersättning också ska utgå i nuvarande fall kan inte ifrågasättas eftersom det lagstadgade kravet på sterilisering också har bedömts vara ett brott mot grundläggande rättigheter som stadgas i vår grundlag och Europakonventionen, nämligen skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp, rätten till privat- och familjeliv. Kravet har också stått i strid med Europakonventionens diskrimineringsförbud av transsexuella.

Steriliseringarna lagstiftades i en tid när samhället tog avstånd från tidigare tvångsteriliseringar

RFSL vill slutligen lyfta att det nu aktuella lagkravet kom till i en tid när samhället tog avstånd från de ofrivilliga steriliseringar som tidigare skett av andra samhällsgrupper. År 1976 avskaffades de steriliseringslagar som möjliggjort de tidigare ofrivilliga steriliseringarna. Lagstiftaren uttalade då bland annat att sterilisering bara skulle få företas för att tillgodose den enskildes intressen, varför möjligheten för anhöriga, myndigheter eller andra representanter för det allmänna att ta initiativ till sterilisering helt avskaffades. Lagstiftaren konstaterade att det fanns ett ökat intresse att värna den enskildes personliga integritet och en motvilja hos myndigheter och dess representanter att ingripa med ett beslut som på ett avgörande sätt berör individers personliga förhållanden. Mot bakgrund av att sterilisering var en personlig angelägenhet och att rätten att själv få bestämma när och hur man vill ha barn för allt fler framstod det enligt lagstiftaren som en självklarhet att det inte kunde komma i fråga att låta företrädare för myndigheter ha formell behörighet att ta initiativ till att en viss person ska underkastas sterilisering. Medan lagstiftaren alltså tog avstånd från myndigheters inblandning i beslutanderätt kring steriliseringsfrågor lämnades den relativt nystiftade könstillhörighetslagen intakt, trots att den gav formell grund för myndigheter att besluta att personer som ville ändra juridiskt kön skulle genomgå sterilisering, oaktat personernas egna uppfattning i steriliseringsfrågan.

Mot bakgrund av de ovan anförda skälen kan RFSL inte tillstyrka den föreslagna storleken på ersättningen. En tillämpning av likabehandlingsprincipen innebär att bedömningen av ersättningens storlek görs på samma sätt som den gjordes i SOU 1999:2 och utifrån idag kända omständigheter och inte bara utifrån en uppräknings till dagens penningvärde.

Utifrån de principer som låg till grund för att bestämma ersättningens storlek i steriliseringsersättningslagen anser RFSL att ett lämpligt ersättningsbelopp är 535 000 kr. Det utgår ifrån ett medelvärde enligt mentabellen på 385 000 kr samt en kränkingsersättning på 150 000 kr, 50 procent mer än dagens kränkingsersättning vid våldtäkt. Den, jämfört med 1999 års steriliseringsersättningslag, högre kränkingsersättningen motiveras av att kränkningen bör anses vara grövre än i de fall som fick ersättning genom steriliseringsersättningslagen. Detta eftersom steriliseringarna fortsatt trots att lagstiftaren redan 1976 tagit avstånd från ofrivilliga steriliseringar och 1999 beslutat om ersättning för andra personer som utsatts för ofrivilliga steriliseringar.

Övriga synpunkter

RFSL anser att regeringen bör bjuda in de som drabbats av det tidigare lagstadgade kravet på sterilisering i könstillhörighetslagen till en ceremoni där Sverige på högsta politiska nivå ger ett erkännande och en ursäkt för den kränkning som de drabbade har utsatts för. Det är viktigt att samhället i bred bemärkelse erkänner övergreppen mot transpersoner och uppmärksammar hur lagstiftningen och samhällets agerande försvårat transpersoners livssituation.

Magnus Kolsjö
Tillförordnad
förbundsordförande

Emelie Mire Åsell
RFSL:s trans- och
intersexpolitiska arbetsgrupp